

PİR SULTAN İZLEĞİ

THE MEMORIALS OF PİR SULTAN

Daimi CENGİZ*

ÖZ: Pir Sultan ve Pir Sultan Ocağı, onun kişiliği ve mücadelesi hakkında çokça araştırma yapılmıştır. Ancak onun bazı izlekleri bütün izleklerin bağlamından koparılarak ele alınmıştır. Bu izlekler: Tunceli/Dersim’de Pir Sultan Ocağı ve Azerbaycan’da Pir Sultan Ziyaretgahı. Tarihsel seyir içinde Pir Sultan’ın izini sürerken dört önemli izleğin olduğunu tespit ettik. Sivas- Banaz, Tokat-Çambulak, Dersim-Hacılı ve Azerbaycan’da Gence-Pir Sultan Ziyaretgahı. Bu izleklerin ilk ikisi hakkında yeterli literatür mevcuttur. Ancak son iki izlek hakkındaki bilgimiz ya sınırlı ya da yoktur. Pir Sultan idam edilmeden önce sürgün edilir. İran-Erdebil’e gider. Dönüşünde Dersim’de 15 yıl sürgün hayatı yaşar. Bugün Pülümür-Hacılı’da olan Pir Sultan Evi ve Pir Sultan Ocağı, Pir Sultan’ın sürgün yıllarından kalmadır. 500 yıllık geçmiş olan bu ocak ve ev Dersim inanç kültüründe önemli yer teşkil eder. Azerbaycan-Gence’de bulunan Pir Sultan Ziyaretgahı, Pir Sultan Dağları ve Pir Sultan köyü de bu bölgede saygın bir yere sahiptir. Bu kutsal mekânların Azerbaycan halk edebiyatına yansımış yaratıları vardır. Nitel araştırma yöntemi ile saha çalışması yapıp ve de literatür tarayarak, Pir Sultan’ı Sivas ve Tokat çevresi ile anmanın, onun alanını daralttığını düşünerek Pir Sultan’a dair araştırmaların son iki izlekte de yoğunlaşmasına dikkati çekmek istedik. Saha araştırmalarının bu alanda yoğunlaşması gerekir. Arşivler bu izlekler bağlamında yeniden incelenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Pir Sultan, Hacılı’da Pir Sultan, Azerbaycan’da Pir Sultan, cemevi, Er Gaip.

ABSTRACT: There has been a lot of research on Pir Sultan and the Guild of Pir Sultan, his personality and his struggle. However, a part of his memorials has been handled by disconnecting them from the context of all other themes. These are the Guild of Pir Sultan in Tunceli/Dersim and the Pir Sultan Memorial Center in Azerbaijan. We have determined four important memorials while tracking Pir Sultan in the historical course. These are Sivas - Banaz, Tokat-Çambulak, Dersim-Hacılı and Ganja-Pir Sultan Memorial in Azerbaijan. There is sufficient literature on the first two of these memorials. However, our knowledge about the last two memorials is either limited or nonexistent. Pir Sultan was exiled before his execution and went to Iran-Ardabil, and after his return he lived in Dersim for 15 years in exile. The Domicile of Pir Sultan and the Guild of Pir Sultan, located today in Pülümür-Hacılı, dates back to his years of exile. Having a 500-year history, this Guild and Domicile constitute an important place in the culture of faith. The Pir Sultan Visitor Center, the Pir Sultan Mountains and the village of Pir Sultan, located in Azerbaijan-Ganja, also have a respected place in this region. These sacred places have their own creations, which are reflected in the Azerbaijani folk literature. Our research is based on the last two memorials. Commemorating Pir Sultan Abdal only within the surroundings of Sivas and Tokat will narrow down his space. Therefore, the research on Pir

* Dr. - Munzur Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi / Tunceli - d.cengiz62@hotmail.com (Orcid: 0000-0002-8034-9127)

This article was checked by Turnitin.

Sultan should be concentrated on the last two memorials as well. These last memorials are still untouched. Field research should be concentrated in this area. Archives should be re-examined in the context of these memorials.

Keywords: *Pir Sultan, Pir Sultan in Hacili, Pir Sultan in Azerbaijan, djemevi, Er Gaip.*

1. Giriş

Pir Sultan Abdal, Anadolu ve Balkan Alevi-Bektaşileri toplumunu 500 yıldır derinden etkileyen halk ozanlarının önde gelenidir. Bu etkilenmenin iki nedeni vardır:1. Asılarak öldürülmesi iddiası 2. Coşku ve kararlılığı yansıtan, toplumun eğilim ve özlemi ile örtüşen deyişlerinin gücüdür. Onun yüzyıllara direnmesi zamanın ruhuna uyan, kurgusu mükemmel deyişlerinin içeriği ve estetiğinden gelmektedir.

Hamza Aksüt (2016), 16. yüzyıl Osmanlı Tahrir Defterleri, Şerriyye Sicilleri ve Mühimme Defterlerini inceleyerek “Belgelerle Pir Sultan” adlı önemli bir esere imza attı. Aksüt’e göre başlangıçta normal seyirde giden Pir Sultan Araştırmaları 1942 yılı sonrası P. Naili Boratav ve Abdalbaki Gölpınarlı’nın yanlışları sonucu farklı bir mecraya akmış ve daha sonraları ise ideolojik ve siyasi kulvara evrilerek bilimsel zeminden uzaklaşmıştır. 1553-1573 yılları Tahrir Defterlerinde adı geçen Pir Sultan’ın, adının iddia edildiği gibi Koca Haydar olmadığı, Koca Haydar’ın Ağuçan Ocağına bağlı alt teşkilatlanmanın/ocağın piri olduğunu belirtmektedir. Efsanede adı geçen Hızır Paşa’nın 15. yüzyıl ortalarında yaşadığı, Pir Sultan’ı astığı iddia edilen Hızır Paşa’nın ise yüz yıl sonraki torunu Hızır Paşa olduğunu ifade etmektedir. Aksüt, Makedonya Cumaköylü Piri Sultan ve Sivas-Banazlı Pir Sultan adı altında iki Pir Sultan’ın olduğunu iddia etmektedir. İncelediği belgelerde “Pir Sultan Ayaklanması” diye bir kalkışmaya da rastlayamadığını belirtmektedir.

Deyişlerinde Pir Sultan Abdal’ın fırtınalı bir yaşam sürdüğünü, değişik mekânlarda izleğinin olduğunu, ciddi bir düşünsel birikim ve duruş gösterdiğini bilebiliyoruz. Pir Sultan’a dair bilinenler, geç de olsa incelenen Mühimme ve Tahrir Defterleri, Şerriyye Sicilleri, Alevi-Bektaşî çevrelerindeki Cönkler, defterler ve sözlü hafızaya dayalı bilgilerdir. Bu bilinenler ışığında Pir Sultan’ın farklı coğrafyadaki izleğini bilebiliyoruz. Pir Sultan’ın deyişleri de Osmanlı ortaçağının tanıklarındır.

Pir Sultan Abdal Alevi-Bektaşilerin 7 ulu ozanından biridir. Onun icra edilen deyişlerinden, sözlü anlatımlardan ve tarihi belgelerden yaşadığı yüzyılı bilebiliyoruz: Osmanlı Döneminde Urum şehri de denilen Sivas’ın Yıldızeli ilçesi Banaz köyünde 16. yüzyılda yaşadığı kanıtlanmıştır (Boratav ve Fıratlı, 1943: 73).

Pir Sultan Ağu İçen ocağı’na bağlı alt birim olan Koca Haydar ocağı mensubudur. Hatta kendi adını alan ocağın (Pir Sultan Ocağı) da piridir. Alevi-Kızılbaş toplumunda işlevsel olarak ocaklar, Alevi-Kızılbaş

topluluklarının inanç boyutu ile bağlandığı, yılın belli dönemlerinde bu toplulukların “görgü” ve “sorgu”sunu yapmakla yükümlü olan, toplumu aydınlatma, sorunları çözme ve yönlendirme sorumluluğunu taşıyan, toplumun düşünce, bilinç, inanç ve kültür dünyasını sürekli geliştiren ve anlamlı kılan, merkezi yapının oluşturduğu kurumlardan kendisini soyutlamış, bu topluluklarda çeşitli yaptırım, yol ve yöntemlerle toplumsal ilişki ve işleyişin düzenli yürümesini sağlayan kurumlardır (Avcı, 2012: 376).

Pir Sultan ve Pir Sultan Ocağı, Onun kişiliği ve mücadelesi hakkında 150 civarında kitap ve makale yazılmıştır (Aksüt, 2016). Ancak onun bazı izlekleri bütün izleklerin bağlamından koparılarak ele alınmıştır. Bu izleklerden ikisi hakkındaki bilgi dağarcığının yakın zamana kadar sınırlı olduğu kanısındayız: Tunceli/Dersim’de Pir Sultan Ocağı ve Azerbaycan’da Pir Sultan Ziyaretgahı.

Sivas ili Yıldızeli ilçesi Banaz köyündeki Pir Sultan Ocağı ile Tokat ili Almus ilçesi Çambulak köyündeki Pir Sultan Ocağı hakkında literatürde yeterli bilgi bulunmaktadır. Ancak Pir Sultan’ın Tunceli/Dersim coğrafyası ile Azerbaycan Gence’deki varlığına dair bilgi yok denecek kadar sınırlıdır.

Tunceli Pülümür ilçesi Hacılı Köyündeki Pir Sultan Evi ve Pir Sultan Ocağı’nın varlığı hakkındaki bilgimiz 1980’li yıllara dayanır. Bu bilgiyi akademik ortamda 2007 yılında Gazi Üniversitesi’nde bir bildiri ile sunduk (Cengiz, 2007: 1381-1387). 2002-2006 yılları arasında Azerbaycan’da yaptığımız araştırmada ise Gence ilinde Pir Sultan Ziyaretgahı’nı tespit ettik. Bu araştırmamızın özetini 2006 yılında Azerbaycan’da Folklor ve Etnografya dergisinde yayınladık (Cengiz, 2006: 80-83). Ancak bu yayımlar sınırlı bir kitleye ulaşabildi.

Amacımız konuya dair yazılı kaynaklar ile sözlü hafıza bilgisini bir araya getirmek ve Pir Sultan’ın diğer iki izleğindeki (Tunceli ve Gence) varlığını literatüre kazandırmaktır.

Tunceli/Dersim bölgesinde Pülümür ilçesi Hacılı köyünde bulunan Pir Sultan Evi ve Pir Sultan Ocağı kayıp Er Gaip üzerinden, Tokat ili Almus ilçesi Çambulak köyünde bulunan Pir Sultan Ocağı Pir Mehmet üzerinden yürütülmektedir. Pir Sultan Ocağı’nın ana merkezi ise Sivas ili Yıldızeli ilçesinin Banaz köyündedir. Pir Sultan sonrası ocak faaliyeti Seyit Ali Sultan üzerinden yürütülmüştür. Seyit Ali Sultan bacısı Senem ile Çorum’da bir süre kaldıktan sonra tekrar Sivas-Banaz’a döner. Seyit Ali’nin mezarı Banaz’ın üst tarafındaki Ziyaret Tepesi’ndedir. “Seyit Ali Sultan Yatırı” olarak bilinmektedir.

Pir Sultan Abdal’ın deyişlerinde Onun izlendiği dönemlerde değişik bölgelere geçtiği, değişik çevrelerle görüşmeler yaptığı anlaşılmaktadır (Yıldırım, 2004: 15). Banaz’ın Pir Sultan’ı arandığı dönemde bir ara Balkanlar’da, Tuna boyunda kalır (Kaygusuz, 1995: 378-380) ifadesi sorunludur. Aksüt’e göre bu Pir Sultan Makedonya Cumaköylü Piri Sultan’dır. Sözlü kaynaklar Pir Sultan Abdal’ın sürgün olarak 15 yıl

Dersim’de de yaşadığını ifade ederler. Osmanlı tabiri ile bu “kaçgunluk” dönemidir (Mehmet Çelebi, Görüşme: 2007; Avcı, 2012: 391).

Pir Sultan adına üç Pir Sultan Ocağı ve bir ziyaretgahı bulunmaktadır: Sivas-Banaz, Tokat-Çambulak, Tunceli-Hacılı ocakları ile Azerbaycan-Gence’deki Pir Sultan Ziyaretgahı...

Ali Yaman, Pir Sultan soyundan gelenlerce yürütülen ocakların birbirleri ile ilişkilerinin olmadığını söylemektedir. Yaman’a göre Sivas Banaz’daki Pir Sultan Ocağı’nın Dersimde Er Gaip üzerinden yürütülen ocaktan hiç haberleri yoktur (Yaman, 2006: 124). Oysa Sivas-Banaz’daki Pir Sultan Ocağı’ndan diğer Pir Sultan Ocakları ve çevreleri haberdardır.

Pir Sultan 16. yüzyıl içinde yaşamıştır. Onun yaşadığı dönem, Osmanlı’da iç çalkantıların ve Osmanlı-Safevi hakimiyet savaşlarının yaşandığı dönemdir. Pir Sultan’ı en çok etkileyen Kalender Çelebi Ayaklanması’dır. Kalender Çelebi Ayaklanması ile Şah Tahmasp’ın iktidarı denk dönemlerdir.

O, deyişlerinde Erdebil ocağına ve Şeyh Şafi Buyruğu’na bağlı olduğunu ısrarla belirtir:

Ey Yezit neden yellersin kastıma

Erdebil’de Şah Şafi’den buyruğum (Avcı, 2004: 76)

Pir Sultan’ın Safevi Şahlarına eğilimi, İran’a gitmek isteği deyişlerinde çok belirgindir.

Pir Sultan’ım gitmek ister Tebriz’e

Himmet edin erler bu demde bize

Biz de himmet ettik Sultan Nevruz’a

Ne yatarsın Ali’m zamanın geldi (Cengiz, 2005: 140)

O sadece Erdebil’e ve Şah’a özlem duymakla kalmıyor. Doğrudan Erdebil’i ve Şah’ı da ziyaret ediyor. Ziyaretin Şah İsmail’in oğlu Şah Tahmasp döneminde olduğu muhtemeldir (Yurdatap, 1976: 4). Bu ziyareti deyişlerinde şöyle ifade ediyor:

Zahir batın on iki İmam adına

Aman Şah’ım mürüvvet deyi geldim

Pirim nazar eyle şu ben düşküne

Aman Şah’ım mürüvvet deyi geldim (Avcı, 2004: 80)

Batini inanç coğrafyası Pir Sultan’ın seyr ü sefer güzergahıdır. Balkanlardan İran’a kadar uzar. Deyişlerinde bu coğrafya çok belirgindir:

Yolumuz aşıp Hama’dan Mardin’den

Yandı ciğer kebab oldu derdinden

Erzurum Köse dağın ardından

Güzel Şah’a giden yollar bu mudur? (Avcı, 2004: 82)

2. Pir Sultan Dersim İlişkisi

Mahmut Yıldız Dede'den derlediğimiz dini beyitte Pir Sultan Abdal ve Onun batını coğrafyasına dair Tunceli/Dersim coğrafyasından hayırlı haber getiren Pir Kureyş'in kartalları¹ da vardır. Bu Pir Sultan-Sivas-Dersim inanç ilişkisine delalettir:

Kemere Duzgını ra perene ra çifte Heliye Doğan'ı

Sone hete Erzıngan ü Tercan'ı

Car u imdat dane Xınıs u Vani

Çerx u pewraz dane Sam u Hemedani

Sone Urume Şevazi ceme Pir Sultani

Cerene ra yene Kemere Duzgını, bimbareke mekani (Cengiz, 2014: 81)

Kutsal Düzgün dağından kalkar çifte Doğan Kartallar

Erzincan ve Tercan'a doğru uçarlar

Car ve imdat verirler Hınıs ve Van'a

Çark-ı pervaz vururlar Şam ve Hemedan'a

Uçarlar Urum şehri Sivas'a, Pir Sultan'ın cemine

Dönüp gelirler Düzgün Dağına, mübarek mekâna.

Tunceli/Dersim'de inanç ocaklarının sayısı 12 olarak kabul edilir. Dersim'in inanç coğrafyası Tunceli idari sınırlarının ötesinde olup yakın çevre vilayetlerin önemli bir kısmını kapsar (Elazığ, Erzincan, Bingöl, Sivas, Bayburt, Erzurum ve Muş). Dersim inancı ve kültürü üzerine yapılan araştırmalarda, İç Dersim² (Tunceli)'in bu geniş coğrafya ile olan tarihsel ilişki esas alınmalıdır.

Merkezi Dersim'de (İç Dersim) 12 Mürşit, pir ve rehber ocağı dışında kendilerini Tikme olarak gören fahri ocaklar da vardır. Moro Şia ve Moro Sur denilen tarık ve evliya adlı kutsi nesnelere ev sahipliği yaparlar. Mürşit ya da pirlere desturu ile inanç icra ederler.

12 Dersim inanç ocağı Dersim merkezli inanç trafiğini yönetir. Hınıs'tan Sarız'a kadar uzanan şeritin altında ve üstündeki Alevi inançlı toplulukların önemli bir kesiminin inanç önderliğini yaparlar. Bu hattaki karmaşık inanç trafiğinde bütün yollar ağırlıklı Dersim'e çıkar.

Dersim'de üç dilde (Zazaca, Kürtçe ve Türkçe) cem ritüeli icra edilmekte ve inanç önderliği yapılmaktadır. Bu dağlık coğrafyada yüzyılların iktidar boşluğu vardır. Lokal bir ruhi şekillenme birliği oluşmuştur. Şekillenmenin ana unsuru ve harcı batını Aleviliktir (Cengiz, 2014: 50-80).

¹ Tunceli bölgesindeki Kureyşan Ocağı mitolojisinde Kureyş Baba'nın Batını inanç diyarına hayırlı haber götürüp-getiren kutsal doğan kartalları vardır.

² İç Dersim Tunceli idari sınırlarına tekabül eden bölgedir. Dış Dersim ise çevrenin komşu illerine yayılmış Dersim kökenli aşiret ve ocakların ilişki alanıdır.

Dersim’de mevcut olan inanç ocakları: Kureyşan, Baba Mansur, Seyit Sabun, Ağu İcen, Derviş Gewr, Seyit Munzur, Üryan Hızır, Celal Abbas, Seyit Kemal, İmam Rıza, Şeyh Delili Berx u Can, Derviş Cemal, Pir Sultan ve Sarı Saltık.

Batı Dersim’de Sarı Saltık Ocağı ve Doğu Dersim’de Pir Sultan ocağı Türkçe ile ibadet eden ocaklardır. Hatta buna Musa-i Kâzım ocağını da eklemek gerekir. Diğer 10 ocak ise Zazaca (Kırmancki) ve Kürtçe (Kurmanci) dilleri ile ibadet icra ederler. Dersim’de Türkçe ile ibadet eden ocakların varlığı toplam ocakların takriben %10’u kadardır. Ancak kendilerine tabi olmayan talip ve ocak çevrelerinden saygı ve hürmet görürler. Diğer ocaklar da yer yer Türkçe ile dini repertuar icra ederler. Bu tespitimiz 1975 yılı için geçerlidir. Bugün ise elimizde istatistiki bilgi olmamasına rağmen alan çalışmaları tecrübelerimizden hareketle Türkçe ile ibadetin %90 oranında olduğunu söyleyebiliriz.

Tunceli ili Pülümür ilçesi Hacılı köyünde geçmişi 500 yıla varan Pir Sultan Evi vardır. Bu eve bağlı olarak Pir Sultan Ocağı inanç faaliyetlerini sürdürmektedir. Eve sahiplik eden Mehmet Çelebi bize şu bilgiyi aktardı:

“Bu ev çevrede ‘Büyük Dam’ olarak anılır. Sivas’tan sürgün edilen Pir Sultan; Erdebil’i, Horasan’ı ve Kerbela’yı ziyaret edip döndükten sonra bu evi inşa etmiştir ve bu köy oluşturulmuştur”. Rabat köyünden geçip Pülümür Suyu’na karışan vadinin başlangıcında yer alan Hacılı köyünün batısında Ali Baba dağı yer almaktadır. Ali Baba, Pir Sultan’ın Sivas’taki musahibinin adıdır. Çelebi’ye göre “evin orijinal kapısı 1916 Osmanlı-Rus Muharebesi’nde sökülüp Rusya’ya götürülmüştür”.

Yine Mehmet Çelebi’ye göre;

“Pir Sultan Sivas’tan Hızır Paşa tarafından Dersim’e sürgün edilir. O ara Erdebil’e gider ve Dersim’e döner. Bu dönüş ve sürgün sonrası Hacılı köyünü mekân tutar. Evinin inşası bitince tavanını tutan çam ağacı sütünü ile üç asayı Horasan’dan getirir. Daha sonra Sivas’a geri dönüp orda bıraktığı evlatlarını görmek isterken Hızır Paşa tarafından yakalanıp idam edilir”.

Yazılı kaynaklara göre oğlu Seyit Mehmet şehit olur. Mezarı Tokat’tadır. Seyit Ali Banaz’da yatar. Er Gaip ise Dersim’de yatmaktadır. Memet Çelebi Dede’nin anlatıları ile bu bilgiler örtüşmektedir. Mehmet Çelebi ilginç bir iddia ortaya koymaktadır: *“Er Gaip Dersim’de sır olan Düzgün Baba’dır”.*

Mehmet Çelebi Dede’nin diğer ilginç iddiası da Seyit Munzur’un kimliğidir:

“Rivayete göre Pir Sultan Kerbela’yı ya da Erdebil’i ziyaret etmeye gider. O bu kutsal mekânların tavafında iken, çobanı Munzur’un isteği üzerine Pir Sultan’ın eşi helva yapar. Helva ziyarette olan Pir Sultan’a Munzur tarafından ulaştırılır. Ziyaretten dönen Pir Sultan’ı Ovacık bölgesinde aile efratları ve çobanı karşılamaya giderler. Bu karşılaşmada Pir Sultan’ın elini öpmeye çalışırlar. Pir Sultan: ‘Eli öpülmesi gereken biri varsa o da Munzur’dur.’ der. Pir Sultan’ı karşılayanlar bu kez Munzur’un elini öpmeye çalışırlar. Elinde süt bakracı olan Munzur kaçarken bakracında olan süt yere dökülür ve göze olup

çağlar. Bu olaydan sonra pir postunda oturan Pir Sultanlılar Seyit Munzurluların eline giderler. Erzincan ili Tercan ilçesi Sarı Kaya köyünde oturan Seyit Munzurlular hala Pir Sultanlıların pirlüğünü yaparlar. Ama saygı gereği ellerini Pir Sultanlılara öptürmezler.”

Er Gaip'in Düzgün Baba olması ve Munzur'un Pir Sultan'a pir oluşu rivayeti Düzgün Baba ve Munzur efsanesini tartışmaya açabilir.

Pülümür ilçesi Hacılı (Haculiye) köyündeki Pir Sultan Ocağı'nın talipleri Pülümür'de bir kesim Lolan aşireti ile Nazımiye'deki Kımsor aşireti mensuplarıdır. Bu ocağın Erzincan-Tercan, Erzurum-Aşkale ve Muş-Varto'da da talipleri bulunmaktadır. Pir Sultanlı Seyit Mehmet Dede'nin türbesi de Varto'da bulunmaktadır. İbadet dili sadece Türkçe olmasına rağmen, Pir Sultan Ocağı'nın taliplerinin dili Türkçe, Zazaca ve Kürtçedir.

Mehmet Çelebi Dede, şecerelerinin olduğunu ve bu şecereyi Rus Harbi döneminde yitirdiklerini ifade eder. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası ocak evinde bulunan bazı el yazmaları, cönkler ve basılı eserler korku ve koruma amaçlı saklanırken imha olmuştur. Ellerinde sadece “Kumru” adlı kitap kalmış. Dönem dönem ocakzade olarak devlet yetkililerinden baskı görmüşler. Tek parti döneminde Pülümür ilçe merkezine giden dedelerinin sakalı jandarmalarca kesildikten sonra köye geri çevrilir. M. Çelebi Dede aktarıyor:

“Babam Zeynel Dede'nin ve birçok yaşlı köylümüzün okuma yazması vardı. Pülümür'de okulun olmadığı dönemde atalarımız özel eğitmen tutarak okur-yazarlığı sağlamışlar. Sivas'taki Pir Sultanlılar ile 1970 yılına kadar kısıtlı da olsa ilişkimiz vardı. Geliş ve gidişler oluyordu”.

Hacılı köyü civarındaki yerleşkeler, hatta Pülümür'ün bütün köyleri Zazaca dilli diğer ocakların talipleri olmalarına rağmen, Türkçe dilli Pir Sultanlıların cem ritüeline katılır ve hürmet gösterirler. Göç nedeni ile bugün Pir Sultan cem evinde artık cem tutulmamaktadır.

Bir zamanlar Avrupa'ya işçi olarak giden Mehmet Çelebi Dede, babası Zeynel Dede tarafından geri çağrılır. Ocağı yürütme görevi verilir. Kendisine şu vasiyet yapılır:

“Oğul bu kutsal Pir Sultan evi artık sana emanettir. Gün olur buralar terk edilirse bile sen bu ata ocağını terk etme. Pir Sultan Ocağı'nın ateşini har tut. Gün olur cem tutulacak kadar kitleyi bulamazsan, yalnız kalsan bile Hızır ayında mutlaka bu ata ocağının/evinin kapısını açık tut. Ocağı tütür. İbadetini yap ve Hızır'ı çağır”.

Tarihi ve kuruluşu 500 yıl geriye giden Pir Sultan Köyü mezarlığında birkaç yüzyıllık mezar taşları vardır. Kadim olan mezarlar toprağa batmış vaziyettedir. Mezar stellerinin baş kısımları ancak görülebilmektedir.

Dersim'de Pir Sultan ve Sarı Saltık ocaklarının ibadet dili diğer Dersimli ocakların aksine Türkçedir. Bu Türkçe dilli ocakların Dersim'de az talibi olmasına rağmen kendilerinden daha yaygın talip çevresine sahip ocaklarca saygı, hürmet görür ve anılırlar.

500 yıllık geçmişi olan Pir Sultan Ocağı mensupları Pülümür’de sadece bir köyde meskundurlar. Çevrede 60 kadar köy ve ilçe merkezi sadece Zazaca konuşmasına rağmen beş asırdan beri Hacılı köyü çevre tarafından asimile edilmeden günümüze kadar Türkçe dilini koruyabilmiştir. Bu durum ilginç ve düşündürücüdür. Dersim’de Zazaca ve Kürtçe dilli bazı köyler dil değişimine maruz kalmasına rağmen, Hacılı köyünün kendi dilini muhafaza etmesini iki nedene bağlayabiliyoruz: 1. İbadet dillerinin Türkçe olması. 2. Pir Sultan gibi bir ata şairin emaneti olmalarındandır.

3. Pir Sultan Azerbaycan İlişkisi

Pir Sultan Abdal’ın iddia edilen idamı sonrası soyundan bir kesimin Safevilerin toprağı olan İran Azerbaycanına (Güney Azerbaycan) ve sonra da Kuzey Azerbaycan’a göçtüğünü İran Azerbaycanı ve Kuzey Azerbaycanlı akademisyenlerle yaptığımız söyleşilerden bilebiliyoruz. İran’ın Tebriz kentinden Prof. Dr. Ali Minai Tebrizoğlu, Prof. Dr. Muhammed Ali Ferzane ve araştırmacı Behruz Hakkı’ya göre Tebriz’e 60 km mesafede Çimedaş köyüne yakın Pir Sultan adında bir köy vardır. Bu bilgiyi Pir Sultan soyundan geldiğini iddia eden Prof. Dr. Paşa Sednik Pirsultanlı da teyit etti.

Kuzey Azerbaycan’ın Gence şehrinde 130 yıl yaşayan Leyli Ana’dan duyduğu göç ilişkisi rivayetini oğlu Paşa Sednik Pirsultanlı (Görüşme: 2005) şöyle aktarır:

“Osmanlı zamanında Pir Sultan adında bir âşık yaşamış. Heç Sultan Sultan demezmiş. Bu nedenle Sultan O’nu Sivas’ta boğazından asmış. O asıldıktan sonra sır olmuş ve ermişlere karışmış. Asıldığında darağacının altında asılı duran abasından bir güvercin peyda olmuş. Güvercin önce karşıda bir kayaya konmuş ve sonra uçmuş. Önce İran’da Tebriz’e yakın bir dağa konuvermiş. Güvercinin konduğu bu dağ şimdi Sultan Dağı olarak adlanıyor”

Leyli Ana kederli zamanlarında Pir Sultan’ın bir deyişinden şu mısraları mırıldanırdı:

Sivas ellerinde zilim çalınır

Çanlı beller bölüm bölüm bölünür

Men yardan ayrıldım bağırim delinir

Katip arzu halım Şah’a böyle yaz (Cengiz, 2006: 80)

500 yıl sonra Azerbaycan’ın Gence şehrinin Pir Sultan köyünde yankılanan bu mısralar tarihsel bir ilişkiye delalettir. Okunan deyiş Anadolu’da icra edilen Pir Sultan’ın şu deyişidir:

Sivas ellerinde sazım çalınır

Çamlı beller bölük bölük bölünür.

Ben yardan ayrıldım bağırim delinir

Katip ahvalımı yaz Şah’a böyle

Bu tarihsel ilişki Genceli şaire Sefure Pirsultanlı’nın dizelerine ise şöyle yansır:

Durna olup dolanaydım göyünü

Dolanaydım ay Pir Sultan Dağları

Sivas ellerinde Banaz köyünü

Dolanaydım ay Pir Sultan Dağları (Cengiz, 2006: 81)

Avcı'ya göre Pir Sultan Abdal'ın iddia edilen idamı sonrası, yakın aile çevresi ve önemli ocak önderleri de sürgün edilmiştir (Avcı, 2008: 88-89). Benzer iddiayı Paşa Sednik Pirsultanlı da ileri sürmektedir:

“Pir Sultan'ın idamından sonra bir kesim Pir Sultanlılar Sivas'tan evvela İran'ın Tebriz şehrine yakın Kasım dağları eteğindeki Pir Sultan köyüne göçerler. Daha sonra bu göçerler içinde 12 aile gelip Kuzey Azerbaycan'ın Gence şehrinin Bağbanlar bölgesine yerleşir. Şah'ın “Pir Sultan Dağı” adını verdiği dağın eteğine... Burada Pir Sultan köyünü kurarlar. Bu köy Qazaxyolcular köyü içinde zamanla asimile olmuştur. Gence'de Pir Sultan Dağı'nda Pir Sultan Ziyaretgâhı da mevcuttur. Tebriz ve Gence o zamanlar Safevi arazisinde bulunan yerleşkeler idi.”

Sözünü ettiği Şah, eğer belgeler de doğrularsa, Şah Tahmasp olabilir.

4. Sonuç

Tarihsel seyir içinde Pir Sultan'ın izini sürerken dört önemli izleğin olduğunu tespit ettik. Sivas- Banaz, Tokat-Çambulak, Dersim-Hacılı ve Azerbaycan'da Gence-Pir Sultan Ziyaretgâhı. Bu izleklerin ilk ikisi hakkında yeterli literatür mevcuttur. Ancak son iki izlek hakkındaki bilgimiz ya sınırlı ya da yoktur.

Araştırmamız son iki izleği esas almaktadır. Pir Sultan Abdal'ı sadece Sivas ve Tokat çevresi ile anmak, Onun alanını daraltır. Pir Sultan'a dair araştırmaların son iki izlekte de yoğunlaşması gerekir. Bu son izlekler hala bilgi dağarcığı açısından bakirdir. Arşivler bu izlekler bağlamında yeniden incelenmelidir.

Pir Sultanlıların Er Gaip'e ve Seyit Munzur'a dair iddiaları Munzur Baba ve Düzgün Baba efsanelerini de tartışılır kılmaktadır. Azerbaycanlı akademisyenlerin Pir Sultan anlatısı bizleri düşündürmektedir. Hamza Aksüt'ün belgelediği Pir Sultan'a artık bilinenden farklı yaklaşmak gerekiyor. Pir Sultan Evi'nin gerçek yaş tahsisi yapıлып, 500 yıllık varlığı tespit edildiğinde, Düzgün Dağı'nda sır olduğu rivayet edilen Er Gaip'e dair tarihi belgelere ulaşıldığında Pir Sultan Hikâyesi farklı mecraya evrilecektir.

Hacılı'da ayakta kalan son cem evi olan Pir Sultan Evi'nin tarihlendirilmesi ve mimari tipolojisinin yapılması gerekmektedir. Tarihteki diğer cem evi mimarisi ile ilişkili özellikleri tespit edilmelidir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Avcı, A. H. (2004). *Osmanlı gizli tarihinde Pir Sultan Abdal ve bütün deyişleri*. Ankara: Barış Kitap.
- Avcı, A. H. (2008). Pir Sultan Ocağı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 46, 77-96.
- Avcı, A. H. (2012). *Bize de Banaz'da Pir Sultan derler*. Ankara: Cumhuriyet Kitapları.
- Boratav, P. N. - Fıratlı, H. V. (1943). *İzahlı halk şiiri antolojisi*. Ankara: Maarif Vekaleti.
- Cengiz, D. (2005). *Nevruz Bayramı Merasiminin Azerbaycan ve Türkiye'de İcrası ve Melo-poetik Esaslarının Hususiyetleri*. Bakü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Cengiz, D. (2006). Pir Sultan'ın İzinde. *Folklor ve Etnografya*, Bakü.
- Cengiz, D. (2007). *2. Uluslararası Türk Kültürü Evreninde Alevilik ve Bektaşılık Bilgi Şöleni*. Ankara.
- Cengiz, D. (2014). Kureyşan (Khuresu) Ocağının cem ritüeli ve ritüel musikisi. *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5.
- Kaygusuz, İ. (1995). *Alevilik, inanç, kültür, siyaset tarihi ve uluları*. İstanbul: Alev,
- Yaman, A. (2006). *Kızılbaş Alevi Ocakları*. Ankara: Elips Kitap.
- Yıldırım, A. (2004). İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri. *Yol Dergisi*, S. 16.
- Yurdatap, S. M. (1976). *Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Sağlam Kitapevi.

Elektronik Kaynaklar

- Aksüt, H. 06 Ekim 2013, <http://www.demokrathaber.net/> (Erişim: 25.03.2016)
- Aksüt, H. <https://www.dailymotion.com/video/x52zjq5>, (Erişim: 25.03.2016)

Sözlü Kaynaklar

- KK-1.: Ali Minai Tebrizoğlu, (2002), Almanya-Bonn.
- KK-2: Hakkı, Behruz (2002), Almanya-Köln.
- KK-3: Muhammed Ali Ferzane (2003), İsveç- Stokholm.
- KK-4: Mehmet Çelebi (2007), Tunceli-Pülümür.
- KK-5: Mahmut Yıldız (2005), Almanya-Berlin.
- KK-6: Paşa Sednik Pir Sultanlı (2005), Almanya-Bakü.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamındaki alan araştırmaları 2019 yılı öncesinde gerçekleştirilmiştir. Belirtilen sebeple etik kurul onayı mevcut değildir. / Field studies on the subject and scope of the article were carried out before 2019. Ethics committee approval is not available for the stated reason.

Destek ve Teşekkür/Support and Acknowledgment: Katkılarından ötürü merhum Prof. Dr. Paşa Sednik Pirsultanlı'ya teşekkür edilir ve rahmet dlenir. / Thanks to the late Prof. Dr. Pasha Sednik Pirsultanlı is thanked and begged for mercy.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayımlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.